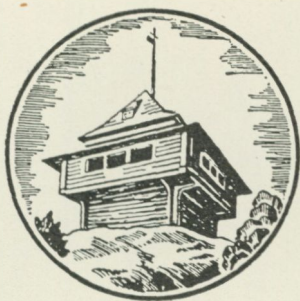

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1949**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1949

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar mittpartiet av en duk, daterad 1643 och prydd med danska adelsvapen. Duken, som är en gåva till museet av fröken Eda Witt, behandlas närmare på sid. 187. — Nordiska museet 235,925.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1949

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

DRÄKTREFORMER UNDER 1800-TALET

av Gunnel Hazelius-Berg

I april 1885 anordnade Artur Hazelius till förmån för Nordiska museet en basar på Börsen i Stockholm, som blev en stor succé och lät mycket tala om sig. Särskild uppmärksamhet väckte en tablå med en fornnordisk hall, befolkad med damer och herrar ur stockholms societeten i särskilt för tillfället sydda dräkter, bild 3. Det var ett sceneri, som i allra högsta grad tilltalade tidens smak. Dräkterna voro ritade av professorskan Hanna Winge, född Tengelin, så som man föreställde sig att våra nordiska förfäder gått klädda. Det var dräkter av boj och kläde i kraftiga färger och med applikationsbroderier på bårderna! Professorskan Calla Curmans dräkt, bild 3, har i senare tid deponerats i museet och ger en god föreställning om, hur välgjorda de voro.

Själva tanken att skapa pastischer av den förhistoriska dräkten var inte ny; redan från 1869 finns i våra samlingar en dräkt, som använts i en fornnordisk kadrilj av löjtnanten Dick Lovén och ritats av Aug. Malmström, bild 2. Detta sammanhänger med hela tidsandan, som var i hög grad inriktad på uppskattning av den gamla isländska kulturen, vilken man med en lättförklarlig felsyn betraktade såsom gemensamt "nordisk". Konstnärerna M. E. Winge och Malmström målade historiska motiv, och A. U. Bååth och P. A. Gödecke gävo ut fornnordiska sagor. En av den förres böcker illustrerades av Jenny Nyström, och överallt mötte man vikingar och mör i dräkter av samma typ. Frågan om var förebilderna till dessa dräkter hämtats, skulle säkerligen vara värd en särskild utredning, som emellertid icke

skall försökas här. I varje fall synes inspirationskällan icke vara att söka i de just vid denna tid gjorda förhistoriska dräktyfnden. En liknande förkärlek för fornnordiska motiv satte för övrigt för en tid sin prägel även på mönsterbildningen i konsthantverket. Visserligen säger Ernst Josephson 1886, att "det fornnordiska elementet, omenskligt som det fattats från början, dimbilder ur dimmiga hjärnor, sjunger lyckligtvis på sin sista ton, men gör ett förtvivlat försök att sticka upp hufvudet ur reformdräkten". Att idén med den fornnordiska tablån dock inte var utnött, visar just pressens intresse, som vid ovan nämnda tillfälle tog sig uttryck i många lovord och jämförelser mellan "den svenska vikingakvinnans dräkt" och den franska modedockan med alla dess överdrifter. Detta utföll ej till dagsmodets fördel. Varför kunde ej svenska kvinnor hämta lärdom av denna nordiska dräkt?

Hanna Winge, som ritat de historiska dräkterna, gjorde även skissen till den svenska reformdräkten samma år. Hur pressdiskussionen kan ha påverkat reformdräktens vardagsdräkt, är svårt att säga, men denna har ett bestämt släkttypiskt med den dräkt, som visades på Artur Hazelius basar, och utan denna bakgrund är det svårt att förstå, varför en reformklänning togs upp i Sverige. I övriga länder saknas nämligen en reformdräkt och man inriktade sig där helt på en förändring av underkläderna — klokt nog, då reformdräkter aldrig bruka vara långlivade och inte heller detta svenska försök skulle överleva många säsonger. Men själva dräktreformrörelsen fick mycket annat att ägna sina krafter åt.

För att förstå dessa reformsträvanden och det intresse som de väckte, måste man gå bakåt i tiden och se på modedräktens utveckling under hela århundradet. Efter direktortidens och empires klassiska mod med löst fallande tunna kläder, kom på 1820-talet ett åtsittande klänningsliv och en vid kjol i bruk, samtidigt som snörlivet åter började sätta sin prägel på kvinnokroppen.

Det är omöjligt för en modern människa att göra sig en föreställning om snörlivets despotiska makt över modet och kvinnorna. Vi kunna bara konstatera att inga 1800-talsdräkter passa

Bild 1. Dräkthereformföreningens festdräkt, sydd i röd sammet med broderier i gult silke, buren av Calla Curman 1866. Nordiska museet 196.603.

Bild 2. På Militär Sällskapets maskeradbal den 23 febr. 1869 dansades en fornnordisk kadrilj. Längst t. h. står barden August Malmström, som ritat dräkterna. Dessa dräkter voro kända av reformföreningen.

Bild 3. På Börs-Bazaren 1885 var den fornnordiska gruppen klädd i dräkter, ritade av Hanna Winge. Stående t. v. Anne=Charlotte Leffler=Edgren och sittande som andra fr. v. Calla Curman.

Bild. 4. Brudräkt av vitt kläde med blå broderier, buren av Ellen Scholander 1887 och ritad av brudgummen Julius Kronberg. Dräkten och denna skiss i Nordiska museets ägo.

på en osnörd flicka i våra dagar. Hela dräkttypen från 1830-till 1890-talen bygger på denna fasta hårda stomme, som genom snörlivets skiftande former gav olika silhuetter åt modet. Att det var ett verkligt gissel, förstår man först, när man börjar studera läkarnas uttalande i kampen mot snörlivet. Redan 1836 finner man skämtteckningar över modedårskapen. Men detta är en naturlig reaktion mot en överdrift, och på samma sätt reagerade samtida präster, satiriker och moralister även mot fontangen, styvkjolen och de stora decolletagen, för att nämna några exempel. De voro dåraktiga men ej positivt skadliga för bärarinnan. Snörlivet däremot pressade ihop nedre delen av bröstkorgen och hindrade en ordentlig andhämtning, det snörde åt midjan och tryckte in levern, "snörlever", och rubbade organs läge i bukhålan. Det var modernt och naturligt att den unga kvinnan skulle vara blek och blodfattig. All häftig rörelse, t. ex. dans, framkallade hjärtklappning och flämtande andhämtning, och stundom avslutades den med en intressant dåning. En promenad kostade kvinnan mångdubbel ansträngning i denna olämpliga dräkt, och en ryttarinna i modedräkt var egentligen en liten hjältinna, som tog ut alla sina krafter till ingen nytta.

En bekant svensk läkare skrev anonymt "en liten badhistoria" på vers, och där beskriver han den unga flickan på följande sätt:

"Här se vi unga dottern, Flora,
en blond, rätt fin och dejlig mö,
hon är dock vit som nyfälld snö,
man trott att henne snart förlora
det spensliga, det svaga rö.

— — —

Hon hade bleksot, det var givet,
det spensliga och klena livet."

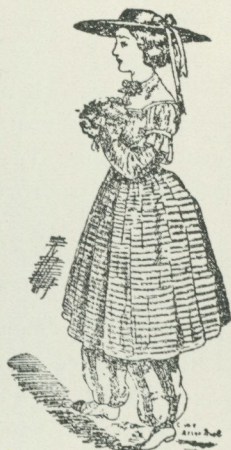
1926 disputerade dansken dr Axel Hansen på ett arbete Om chlorosens, den ægte bleksots optræden i Europa gennem tiderne. Han bevisade att bleksoten ej existerade förrän med snörlivets tillkomst på 1500-talet, då den uppträder i de spanska

hovkretsarna och sedan följer med modet till Europas hov och eleganta kretsar. Under en period över den franska revolutionen och empiren äro bleksoten och snörlivet okända, men de återvända på 1830-talet för att till sekelskiftet hålla en allt större och vidare skara av kvinnor i sitt våld. Från att ha varit en typisk överklassjukdom blev den allmän i allt vidare kretsar.

När det troliga sammanhanget mellan bleksoten och den hårda snörningen klarlagts, kan man även studera modedräkstens framfart såsom följdjukdomens vägrödjare. Sjukdomen sprider sig över Europa, på ett läkarmöte i Stuttgart 1841 diskuteras ingående dess problem, och järnpreparaten bli allt vanligare. I Norden har den blivit allmän överallt på landsbygden vid århundradets mitt och den frejdade läkaren Magnus Huss gör en sammanställning av dess utbredning. Det har "blifvit en folktro, att den är en förelöpare till yttersta domen, emedan menniskoslegtet före den skall... mer och mer försvagas". Från Skåne till Haparanda är den "så allmän, att få flickor vid en viss ålder sakna känning derav. — Kläderna skola ock nu vara mera åtsittande, bondflickan skall vara snörd, hon skall likna städernas jungfrur". Dr Huss visar hur i Ångermanland, där modedräkten börjat användas utmed kusten, även bleksoten fått insteg, medan inåt landet kvinnorna bära sina gamla dräkter — och där är sjukdomen okänd, liksom i vissa ålderdomliga delar av Dalarna, Värmland och Småland. Han drar dock ej ut konsekvensen, att snörlivet bär största skulden.

Det första försöket att reformera dräkten gjordes av den radikala och stridbara mrs Amelia Bloomer från Ohio på en föredragsturné i Amerika 1851—52. Den franska revolutionens ideal av frihet, jämlikhet och broderskap symboliserades av att männen klädde sig i långbyxor och bröto ned de sociala skrankorna i dräktskicket. Skulle kvinnorna kunna nå samma frihet och oberoende i samhället, måste de också enligt all logik kläda sig i långbyxor — under en kort kjol, bild 6. Mrs. Bloomers dräkt var en produkt av kvinnornas frigörelse, den ville vara praktisk och ändamålsenlig. Denna dräkt beskrives redan 1849 av Fredrika Bremer, som sett den i användning i ett litet samhälle i Rose Cottage (Hemmen i Nya världen): "Presidentens

Bild 5 och 6. Skridskoåkande damer i Bloomer-dräkter på Volden i Köpenhamn 1886. Ur R. Broby-Johansen, Omrids af modens historie 1947. — Mrs Bloomer 1851 i den av henne själv komponerade dräkten. Ur Elisabeth McClellan, History of American Costume.

fru . . . hade en kort klädning och pantalonger, vilket rätt väl anstod hennes välväxta och smärta gestalt och dessutom passade för att gå i den våta ängsmarken och i skogen."

När Fredrika Bremer nära två år senare gjorde ett nytt besök i detta socialistiska lilla samhälle fick hon även uppleva en bal där. "På balen syntes en stor del av de unga fruntimren i den så kallade Bloomer-dräkten, nemligen: korta klädningar, höga i halsen, och pantalonger. Denna dräkt, som i grunden är vida blygsammare än den vanliga salongskostymen, och som ser rätt bra ut för unga fruntimmer i deras hvardagssysslor, är icke förmånlig för balsalen och tar sig isynnerhet icke bra ut i valsen, helst då kjortlarne äro mycket korta, hvilket var fallet hos ett par i öfrigt rätt väl klädda och rätt täcka danserskor. Några hade verkligen i deras Bloomerdräkt en viss fantastisk gratie; men då jag jämförde denna med den äkta qvinliga gratie, som uttryckte sig hos några unga flickor med långa klädningar och i öfrigt lika blygsamt klädda som Bloo-

merdamerna, så måste jag ge palmen åt de långa klädningarne — — —." Säkerligen användes den även i andra delar av Amerika och mrs. Bloomer blev mycket omtalad och diskuterad, men någon lång livslängd i modets historia fick ej hennes dräkt, varken i hennes hemland eller i England, där reklam gjordes av en föredragshållarinna 1851. Den väckte endast åtlöje och dessa suffragetter i turkiska "legletts" gjorde säkerligen mera skada än nytta för en dräkthereform. Vid utformningen av sport- och baddräkter kom den Bloomerska dräkten dock att betyda en hel del under hela 1800-talets senare hälft. En annan reformator under krinolintiden, Marie Jones, nöjde sig med att pläderna för en sorts hängslen, som skulle uppbära krinolinen och de många kjolarna. När ett nytt reformförsök gjordes var det med en helt annan utgångspunkt.

Det blev läkarna, som på 1860-talet togo nästa initiativ. Fyra kvinnliga läkare i Boston höllo en serie föreläsningar om kvinnokroppen och -dräkten. Här yttrade sig den nya yrkeskvinnan både ur medicinsk och social synpunkt. Kvinnan måste "ställa ökade anspråk på andedräktsverktygen, om hon skall kunna taga sin nya roll i samhällslivet på allvar". Det måste bli en kvinnornas egen kamp. "När kvinnan av naturen fått samma rörelseförmåga som mannen, bör hon begagna sig av denna fördel", heter det. Att modedräkten med snörlivet inkräktade på arbetsförmågan bevisades med olika exempel. Den var ingen arbetsdräkt och kunde ej vara en jämlikhetens symbol. Dräkten måste bli hygieniskt godtagbar och samtidigt medverka till en förbättring av kvinnans sociala förhållanden.

Vad dessa reformsträvanden främst togo sikte på var dels snörlivet och dels de många kjolarna, alla fästade kring midjan. Tyngden av alla kjolarna var ansevärd, minst tre underkjolar av olika grovlek utom överkjolen. Det var alltså krinolinmodet som i Amerika väckte motståndet; när rörelsen kom till Sverige kämpade den i stället mot turnyren. Men snörlivet var i bruk hela tiden och kjolarnas tygmassor blevo ej mindre med de draperade kjolarna. Lustigt nog ansågs den nyuppfunna symaskinen försvåra situationen; nu kunde kvinnorna ännu mera hämmingslöst ägna sig åt att sy kjolar och att garnera dem!

Alla dräktreformatorer äro dock ense om att mera ändamålsenliga och varma underkläder voro av nöden. De öppna byxorna och de korta strumporna med hårt åtdragna strumpeband under knäet lämnade föga skydd för benen. Att frysande kvinnor voro en naturlig följd av detta framgår av både deras egna och läkarnas utsagor.

Broschyrer och småskrifter trycktes med uttalanden från olika håll. En av dessa, *Dress and Health or How to be strong*, utkom 1876 och ger en sammanställning av hela reformprogrammet. Den avbildar hygieniska underkläder men påvisar beträffande överklänningen endast felaktigheterna utan att ge ett positivt reformförslag. Mönster till underkläder kunde köpas från Boston-kommittén.

Som ett bevis på rörelsens spridning i Amerika avtrycktes ett kapital ur flickboken *Rosa* eller de åtta kusinerna av Louisa M. Alcott, där Rosa skall välja mellan den moderna hellånga snäva dräkten med flor och tillbehör, en trogen kopia av de vuxnas dräkt, och en bekväm rak och fotfri klänning. De förfärade tanterna i originalupplagan fråga då, om det gäller en Bloomerdräkt och lugnas med att det endast är en Gabriellaklänning. — Bloomerdräkten rekommenderas dock ännu på 1870-talet som trädgårds- och arbetsdräkt, då den är mera praktisk än de långa kjolarna.

Denna Gabriellaklänning fick i Sverige namnet prinsessklänning efter dåvarande kronprinsessan Victoria, som använde sådana rakskurna klänningar. Hon kom till Sverige 1881. Nu bortlades även för en tid släpen och signaturen Lea skrev:

”Se här en nyhet, tuta ut’en!

Bort med släp och bort med lugg!

Kronprinsessan hela knuten

Gett ett alexanderhugg!”

Rosa utkom i sin första upplaga på svenska redan 1876; den är alltså betydligt äldre än reformföreningen.

Under tiden spred sig dräktreformrörelsen från Amerika till Kanada och England. Läkarna höllo föredrag även i Wien och föreningar bildades. I Amerika upptogos dräktreformatornas idéer på 1880-talet av Jeness Miller, som utgav tidskriften *Dress*

i New York och arbetade med artiklar, föredrag och mönster. I England blev det i stället National Health society och Rational Dress society vilka arbetade för samma mål men på andra vägar. Här voro societetsdamerna engagerade, från mrs. Oscar Wilde till viscountess Harberton. Bort med korsetter, spetsiga högklackade skor, krinoliner och turnyrer lydde programmet. Och kjolvikten bestämdes till maximum 7 pund. Genom svenske konsulen i London fick den svenska dräktreformrörelsen tidigt kontakt med England och ett utbyte av mönster och erfarenheter ägde rum. Utställningar och demonstrationer höllos i de stora städerna. Det var en helt modern propagandaapparat som satte in. Och drottning Victoria tillät sina barn och barnbarn att cykla i praktiska dräkter, medan enstaka emanciperade damer i London uppträdde i herrdräkt med särskilt tillstånd av polisen.

Viktigare var dock att vad läkarna yrkade på ur medicinsk synpunkt, det önskade konstnärerna ur estetisk. De antika kvinnoidealen lovprisades, den snörda kvinnokroppen sades vara lika misshandlad som kinesiskans hopklämda miniatyrfot. Det var inte bara bröstkorgen utan också de nedpressade "sköna höftmusklerna", som voro deformerade. Den engelske målaren Burne-Jones skapade ett helt nytt flickideal i klassiskt rena linjer. Och han fick efterföljare. Ellen Key säger om konstens inflytande i Barnens århundrade: "Konstnären har påtryckt de unga denna prägel innan de voro medvetna: de ha vuxit upp inför dessa former, sett dem i sina bilderböcker, blifvit klädda i kläder med ett snitt, som kan härledas från mästarens taflor. Ja, än mera: af samma skäl som den grekiska skönheten, hvarmed mödrarna omgäfvos, skulle de nuvarande engelska mödrarna ha gifvit sina barn Burne-Jones-typen i arf! Under antiken trodde man ju äfven i andra fall — till exempel vid framkallandet af det eftersträfvade blonda håret — att man afsiktligt kunde nå detta syfte."

I många år hade dräktreformrörelsen varit livaktig i de anglosachsiska länderna, innan den letade sig fram till Sverige. och då kom impulsen från två håll samtidigt. Professor Curt Wallis hade från en studieresa i Amerika hemfört den ovan omtalade boken *Dress and Health*. Den översattes nu till sven-

ska av O. v. S., förmodligen Oscara von Sydow, sedermera dräktreformföreningens nitiska första sekreterare och flitiga korrespondent med England och Amerika. Översättningen gjordes fritt, man utelämnade anspelningar på amerikanska förhållanden och sådant man ej trodde skulle passa för de svenska kvinnorna. Den svenska titeln blev Reformdräkten, en bok för kvinnor skriven af kvinnor. Företal skrevos av Curt Wallis och Hanna Winge.

Redan i början av samma år (1885) återkom en annan resenär från studier i England och på kontinenten. Det var Anne-Charlotte Leffler-Edgren. Hon höll det första föredraget på den nystiftade sammanslutningen Nya Idun den 7 februari 1885 om de estetiska rörelserna i England och behandlade därvid just dessa reformsträvanden. Ellen Key säger, att det var härigenom denna reformrörelse "också hos oss kom igång". Det var fru Edgren som skrev till Handarbetets Vänners styrelse och anhöll, att de måtte utarbета mönster till dräkten. Detta avslogs först — i oktober — men bifölls efter förnyad framställning av fru Edgren i november. Nu fick fru Winge uppdraget att utarbета en "nynordisk" dräkt; modellen hade Augusta Lundin lovat att sy. I boken Reformdräkten omnämnes att denna dräkt är under utarbetande, varför boken måste ha utkommit sent på året. Det är alltså ingen tvekan om att Anne-Charlotte Leffler har en stor andel i tillkomsten av denna dräkt. Hon var själv med på Börsbasaren i fornnordisk dräkt, bild 1, och något senare bar hon reformdräkten. "Från denna tid började Anne-Charlotte Leffler själv tillämpa reformidéerna i sin redan förut eleganta och färgrika men nu också originella toilett; icke ens denna privatsak fick hon emellertid ha ifred för offentlig kritik" (Ellen Key).

Även i Sverige samarbetade läkare och lekmän. Doktor Emil Nilsson skrev en broschyr om Våra kläder, doktor J. E. Bergwall en artikel i Helsovännen, och båda gingo till storms mot korsetter och trånga spetsiga skor, men ingendera talade om reformdräkten, då bägges inlägg gjordes före denna rörelses tillkomst i Sverige. Senare skrev även dåvarande medicine kandidaten Karolina Widerström ett inlägg i frågan. Hon kal-

lar modedräkten "förödmjukande. Denna dräkts mest iögonenfallande egenskap är att söka framtvunga en så yppig barm, ett så brett bäcken som möjligt, således att framhäva kvinnan såsom könsväsen, göra henne så retande, så lockande som möjligt. Mig synes, att det fordras ett cyniskt sinne att häruti finna något vackert." Det rådande modets festdräkt var genom sin artificiella konst säkerligen bländande — på sitt vis. Carl Bonde skildrar ett middagssällskap ur världsmannens synvinkel (i *Farväl, gamla tider*): "Jag kan ännu i dag se för min inre syn hur bländvita halsar och armar vackert avtecknade sig runt bordet; men de höga hårt åtsittande snörliven gävo barmen en egenomlig form över den djupa urringningen, för bröstet vilade liksom på hyenden. Pärlor och juveler glänste på armar och hals."

Det krävdes mycket mod och beslutsamhet att bryta med dessa konventionella former. Och de pionjärer, särskilt bland lärarinnorna, som tidigare ej följt modet och aldrig använt turnyr och stoppning i kjolen, hänades och utvisslades av dåtidens gatpojkar. Men här bland dessa s. k. "platta kvinnor" funnos också tacksamma förespråkare för en reform. Annorlunda var det med deras modesysstrar bland yrkeskvinnorna, särskilt bank- och kontorsfröknarna, där de ansågos ha företräde som voro elegantast och hårdast snörda, sittande högt uppflugna på sina pulpetstolar. Det var nog inte så underligt, att reformdräkterna fingo smeknamnet "frihetsdräkter".

Det första konstituerande reformdräktssammanträdet hölls 1886 under Ellen Keys ordförandeskap. Kring henne fylkade sig huvudstadens intellektuella kvinnovärld. Så skapades den svenska Dräktreformföreningen med fru Kerstin Bohman som ordförande och Hanna Palme, född von Bohrn, som vice ordförande. Den hälsosamma dräkt, man skulle propagera för, var dels den fornnordiska reformdräkten och dels de underkläder, som beskrivas i boken *Reformdräkten*, vilka alla bygga på utländska förebilder. Snart gjordes dock ändringar och förbättringar av dessa.

Vardagsdräkten med sin underklänning och öppna toga hade bälte om livet, bild 7. Den första var sydd av blå cheviot med skoningar av sammet. Höghalsad, långärmad och fotsid var

*Bild 7. Reformföreningens vardagsdräkt med togans bakstycke
upplagt som schal över axlarna. Dräkten garnerad med sammet.*

den ett präktigt plagg, som med sina dubbla tyg var varmt och rejält. Elegantare var det att garnera med broderier; till dessa rekommenderades ej ormsirater, då dessa voro de allra svåraste att bearbeta. I stället kunde man välja bård till festdräkt 1) med nordiskt mönster i vingåkerssöm, 2) med allmogemotiv, 3) med renässansmönster, sytt i silke på svart kläde, alla komponerade av fru Winge. Dräkten kunde sys upp i enkelt material för omkring 40 kronor och till festdräkt för 60 kronor. Men den dräkt som utställdes i Handarbetets Vänners affär gick på 236 kronor. Den hade broderier för 77 kronor och dessutom smycken för 70 kronor. Det var inte litet i den vägen som kunde placeras på dräkten: i halsen två fibulor med hakar, håltespännen, 6 silverknappar på ärmslagen samt kedjor och beslag att hänga väskan uti. Detta garnityr var hållet i "medeltidsstil", men olika allmogesmycken voro också användbara och snörmaljor från Leksand kunde man köpa för billigt pris.

Dräkten var enligt beskrivningen estetisk, hygienisk, praktisk och ekonomisk. Togan var skuren såsom en prinsessklänning och kunde vikas upp över axeln som schal, bild 7; kantbården var då uppvikt som en krage. Dräkten var lika användbar till vardag och fest, till res- och sommardräkt. Den är "lämpad efter nutidens behov, efter allt gott och skönt, som nutidens industri i den vägen erbjuder...!" Det första året såldes över 500 snittmönster och dessutom broderimönster, fotografier och broschyrer med beskrivning av dräkten.

Den nynordiska dräkten bars av många av Stockholms damer, bl. a. Alfhild Agrell, Anna Boberg och vår första kvinnliga professor, Sonja Kovalevsky. I Göteborg satt fröken Mathilda Hall i skolan med "sin gröna reformdräkt med sammetskanterna". Julius Kronberg ritade t. o. m. en bruddräkt för sin blivande maka, bild 4. I vitt ylle med blå garnering följer den på ett mycket elegant sätt förebilden.

Den egentliga festdräkten tillkom först 1886 och ritades även den av Hanna Winge. Den var en mera draperad klänning i sammet med underklänning i avvikande färg. Denna festdräkt bars under flera år av professorskan Calla Curman. Hon kallade den sin "frack" och bar den med glädje, bild 1 och 8.

Bild 8. Den 1886 av Hanna Winge komponerade röda festdräkten enligt en färgplansch som utsändes av Dräktreformföreningen.

Redan boken Reformdräkten påpekade, att dräkten kunde göras av vilket material man önskade, även dyrbara sådana, då den ju skulle vara oföränderlig. Man föreslog också sammansättningar av rött och blått eller randigt och enfärgat. Att detta kunde missbrukas till de smaklösaste kombinationer, visade sig snart. Och den som från början stött idén med sitt välkända namn, Augusta Lundin, blev den som gav reformdräkten dödsstöten. Hon sydde upp reformdräkter i rödgult med svarta bårder till alla sina springflickor. Och så var reformdräktens saga all i huvudstaden!

Men reformrörelsen som sådan levde vidare. Drottning Sophia var dess mecenat, Stiftelsen Lars Hiertas Minne och Patriotiska Sällskapet understödde den, och så grep man sig an med nya problem. Föreläsningar höllos för Läkarsällskapet av Karolina Widerström, som även talade på ett offentligt årsmöte. Detta senare föredrag distribuerades i ett par tusen exemplar över landet. På Vetenskapsakademien och i Föreningen för naturenligt levnadssätt talade Gurli Linder. I Stockholm utställdes både en fullständig skoldräkt och underkläder på Hygieniska museet på Karolinska institutet. Varje år hölls ett årsmöte, till vilket allmänheten inbjöds, och där demonstrerades alla i användning varande modeller, och olika förmågor höllo föredrag. Även professor Oscar Montelius och dåvarande amanuensen Erik Folcker biträdde. Reformföreningen utgav ett flertal broschyrer, dels Meddelanden till allmänheten angående reformdräkten, dels Svar på frågor angående reformdräkten, båda år 1886, och slutligen Den kvinnliga klädedräkten 1898. Karolina Widerström skrev om den kvinnliga klädedräkten 1893 och tog där upp alla reformdräktens olika delar till behandling. Dessa småskrifter delades ut till föreningens medlemmar och följde dessutom med tidskriften Dagny. Ett speciellt mönsterblad trycktes ett år i över 20.000 exemplar och medföljde till tidskriften Iduns prenumeranter.

Dräktreformföreningen skaffade sig ombud ute i landet, och dessa fingo modeller och mönster. I Göteborg hade man försäljning hos Isabella Bratt i hennes konstslöjdsmagasin. De fem flickskolorna i samma stad hade skaffat sig en gemensam skol-

Bild 9. Ett dräktreformmöte hållet i Boston 1874. Någon motsvarande bild från Sverige finns tyvärr inte. Ur Bellamy Partidge, *As we were*.

dräkt, och den utställdes i tur och ordning i de olika skolorna. Demonstrationer gjordes i Läkarsällskapet, och som följd härav beställde en av stadens överläkare reformdräkter till sin kvinnliga personal. Läkarfruar, landshövdingsskor och biskopinnor ute i landet intresserade sig för reformrörelsen. Då pengarna ej ville räcka till för alla de tryck och mönster, som behövdes,

ställde sig Reformföreningens styrelse helt resolut och klippte upp nya mönster för alla folkhögskolorna ute i landet. Nya modeller både syddes och bekostades av dessa intresserade damer, inte minst av fru Hanna Palme, som själv sydde det ena plagget efter det andra. Modellplaggens antal växte till över 130 stycken, och det krävdes en ständig kontroll av dessa mönster. Fröken Ohlsson, som i Stockholm skötte försäljningen mot en ersättning av 200 kronor om året, gjorde ibland några oförlåtliga eftergifter med alltför många hårda snodder i reformlivet och dylikt, som genast krävde en ändring. Ett sjuttiotal demonstrationer hölls i de större städerna och i landsorten, många av dessa av fru Gurli Linder, som beklädde både ordförande- och sekreterarposterna vid olika tillfällen.

I dräktreformföreningens årsredogörelse kan man följa arbetet i detalj. Mönsterförsäljningen var de första åren mycket stor, ända upp till 1.000 exemplar. För att nå en vidare publik uppgick Dräktreformföreningen 1890 i Fredrika-Bremer-Förbundet som en sektion av detta. Förbundets ombud åtog sig nu ofta att verka även för dräktreformen. Man hade fått tillgång till en fast lokal i Stockholm, och tidskriften Dagny stod öppen för annonser. Fredrika Bremerförbundet tillsatte en del av styrelsen och fick under de första åren en viss procent av årsavgiften. I stället för fröken Ohlssons affär åtog sig firman K. M. Lundberg försäljningen, och föreningen hade där alla sina modeller märkta med sin stämpel. Lundbergs hade redan tidigare fört föreningens småbarnskläder. När Chicagoutställningen hölls på Börsen, utställdes där den delade kjolen och reformlivet. I Stockholm ordnade man särskilda demonstrationer av dräkter lämpliga för arbetarkvinnor. På Allmänna konst- och industriutställningen 1897 lyckades även föreningen att finansiera en liten utställning, men ekonomin blev allt sämre, och 1903 hade medlemsantalet sjunkit så, att styrelsen ansåg tiden inne att upplösa Dräktreformföreningen.

Till underklädernas reformerande hörde först och främst att avlägsna snörlivet. Det skulle ersättas med antingen ett reformliv av engelskt skinn med bandkanter och många sömmar, ett rätt så styvt och knöligt plagg, eller också ett s. k. hygieniskt

underliv, sammansatt av stickade slår och tyg. Det senare betydligt mera smidigt och följande figuren. Denna sista typ fanns i handeln redan innan föreningen startade. Som första plagg föreslog föreningen användningen av en chemilett, en kombination av trikåväv eller tyg, hög i halsen och allra helst med långa ärmor och långa ben. På fullt allvar föreslogs i dessa de långa kjolarnas tid att underplagget skulle gå ner till vristen och strumporna dragas utanpå detta. Det är förklarligt, att man ej samtidigt ville arbeta för en kortare kjollängd. På livstycket skulle sedan ett par varma vinterbyxor knäppas och likaså den delade kjolen; dubbla rader knappar skulle fördela linningarna så, att midjan befriades från allt tyck. Den delade kjolen fick liksom tidigare byxan ej göras öppen, framför allt skulle man ta hänsyn till kroppsvärmen.

Även övriga underkläder förbättrades flera gånger, och föreningen intresserade sig också för den stora händelsen på detta område under 1880-talet, striden mellan dr Jäger och dr Lahmann. Båda voro tyska läkare, den ene förespråkare för ylletrikåunderkläder, som genom sin lätta friktion mot huden skulle hålla bäraren varm och frisk, den andre bomullstrikåns ivrige förkämpe. Bomullstråden hade dittills tvinnats hårt och efterliknat linnetråden. Nu hade genom experiment hos firman G. Wissemann i Reutlingen, Würtemberg, ett mjukt garn framkommit, som lämpade sig utmärkt för trikåväv till underkläder. Den svenska allmänheten hade genom två häften utgivna av Leon. Lindgren i början på 1880-talet blivit väl insatta i den för allt ont skyddande och moraliskt stärkande dräkt, som Jägers normaldräkt utgjorde. Den samlade enligt uppfinnarens åsikt människans lustdofter och släppte igenom de illaluktande ångestgaserna och förbättrade därigenom bärarnas hela kroppsliga och andliga välbefinnande. Till dess fördelar hörde även, att plaggen ej behövde bytas mer än var tredje eller fjärde vecka! Dr Lahmann påpekade att alla ej tåla ylle, att detta gör individen ömtålig och att bomullen var mjuk, absorberande, lättvättad m. m. Inga argument lämnades oförsökta, inte ens det att dr Lahmann som övertygad vegetarian ej ville bära ylle — varigenom hans objektivitet naturligtvis kan ifrågasättas.

Dräkthereformföreningen kan ta åt sig äran att ha hemtagit provplagg av Lahmannstrikå, men man ville ej definitivt ta ställning till förmån för bomullen och vågade ej åtaga sig en agentur. Framtiden har dock visat, att detta nya material definitivt bröt linnelärfrets långvariga hegemoni i underklädernas historia.

En av sina viktigaste insatser gjorde reformföreningen på barndräktens gebit. Här voro verkligen reformer av nöden, och man gick radikalt tillväga. Först skulle flickan ha en chemisette av tyg eller trikå, sedan ett livstykke av flanell och vida yllebenkläder av samma tyg som klänningen, en matrosdräkt med sjömansblus och en påknäppt, veckad kjol. Denna dräkts förnämsta fördel, näst dess riktiga och hygieniska snitt, var att man endast behövde ta av kjolen, knäppa över den vida byxan på blusen och så stod flickan i — gymnastikdräkt! Denna fördel tyckes oss vara diskutabel; med alla sina knappar och foder var det en alltför varm dräkt för hastiga rörelser. I jämförelse med gymnastik i tidens modedräkt måste den dock ha inneburit ett stort framsteg. Över huvud taget är det påfallande, vilken oerhört stor vikt som lades vid att alla plagg skulle vara varma, gå ned till handlederna och högt i halsen. Helt säkert sammanhänger detta med att den gängse dräkten hindrade blodcirkulationen och rörelserna. På den tiden var det endast barn i de lägsta klasserna i skolan, som över huvud taget lekte. Dräkten hindrade de övriga!

Skolreformdräkten kostade med alla tillhörande plagg 30 kronor, men som modellexemplar såldes den för halva priset till skolorna, då föreningen stod för det resterande beloppet. En fullständig dräkt skickades till Helsingfors, och den utställdes även på ett skolmöte i Köpenhamn 1890. Den fick silvermedalj på 1897 års Stockholmsutställning och bronsmedalj på världsutställningen i Paris år 1900. Ännu 1907, långt efter föreningens upplösning, demonstrerades dräkten på en skolhygienisk kongress i London och väckte stort intresse.

Det var inte bara skolflickan utan även spädbarnet och koltbarnet som fingo glädje av reformerna. Den hårda lindningen skulle avskaffas och barnet förses med lämpliga plagg, så att

Bild 10. Skol- och gymnastikdräkt samt chemilett enligt Dräktreformföreningens propagandablad 1891.

det fritt kunde röra både armar och ben redan vid ett par veckors ålder. Det var en nyhet, som den tiden väckte mycken opposition. Föreningen motarbetade de tunga bärklänningarna, som pressade ner spädbarnens ben och fötter. Kolten skulle vara lättvättad och lättstruken, alltså utan garneringar och onödiga rysch. Flicklinnet fick ej räcka nedanför knäet, då dess tygmassa i byxorna annars var så stor, att den hindrade barnets rörelsefrihet. Här framhölls chemiletten såsom den ur alla synpunkter lämpligaste. Särskilt intresse ägnades åt hygieniska strumpor med strumpfoten avpassad för höger och vänster fot. Denna strumptyp fanns redan i marknaden och upptogs bland föreningens modelldräkter. Allt tryck, som kunde skada

barnfotens sunda utveckling, skulle genom hygieniska skor och normalstrumpor avlägnas.

Föreningen lade vidare ner mycken möda på att få fram bättre skodon. Den spetsiga modeskon var sedan länge lika för höger och vänster fot; varje dag skulle man växla skor för att dessa icke skulle förlora sin liksidiga form. Detta egenartade skomod var emellertid inte så påfrestande för fötterna, så länge endast sulan var av läder och resten av tyg, en mjuk klacklös sko, som användes ännu vid århundradets mitt. Värre blev det på 1870-talet med hårt åtsittande skinnskor. Nu blev den likformiga skon ett tortyrredskap, som inte ens barnen sluppo ifrån. Doktor Nilsson ägnade också skodonen många sidor i sin broschyr och påvisade deras deformerande inverkan på foten och hela kroppsställningen. En pristävlan utlystes av Dräktreformföreningen om en hygienisk skomodell, en känga med höger- och vänstersko, och tre pris utbetalades. En meningsfrände hade föreningen i kapten C. J. Anker, som utgav en broschyr om ordentliga skodon och arbetade för denna sak i Norge och Danmark. I Norge antogos marschstövlar för militären enligt dessa nya principer, och samma tendens förmärktes i Sverige. Enligt doktor Jäger skulle normalskon vara nästan helt av tyg med en bred tå och en liten mellanvägg mellan stortån och övriga tår. Denna ytterlighet torde dock ej ha kommit till utförande.

Att kampen mot snörlivet inte fördes alldeles förgäves framgår av diverse rapporter. Augusta Lundin säger i början på 1890-talet, att en stor del av hennes kunder använder livstykke och inte snörliv. Framför allt barnen sluppo snörlivet, och det hörde till undantagen att en skolflicka använde ett dylikt. Från utlandet talas om snörliv på barn redan i sexårsåldern, men hos oss ha väl flickorna ej begåvats med dylika före tolvårsåldern, och det var illa nog. Nu blev kunskapen om dess skadlighet så allmän, att ingen flicka vågade uppträda med snörliv i skolan. Mången som en gång använt snörliv lade bort det igen. Den äldre generationen ansåg detta ytterligt opassande, i synnerhet vid dans, då kavaljeren, som varit van att hålla i en neutral, hård stomme, plötsligt upptäckte att det fanns en kropp i klänningen. Professorskan Anna Hierta Retzius tyckte ur denna

synpunkt särskilt illa om det moderna folkdansandet, ty till folkdräkten använde ingen korsett.

Om man ser på bleksotens frekvens, finner man att den praktiskt taget upphörde vid sekelskiftet, i sjukdomsstatistiken för t. ex. Göteborg 1901—02. I den franska reformföreningens översikt över reformrörelserna i Europa år 1909 omtalas, att snörlivet då inte längre åstadkom någon skada i Sverige.

År 1886 höll professor L. Dietrichson tre föredrag i Oslo om moderna och dräktreformen. De två första voro historiska, det tredje ett referat av den svenska dräktreformrörelsens program. Då de svenska damerna ville publicera dessa föredrag, svarade Dietrichson, att han gärna skulle upprepa föredragen i Stockholm, före deras utgivande i bokform. Han erkände också att han ändrat åsikt beträffande det hopplösa i en dräktreform, men ville på förhand deklarerat sin ståndpunkt, att en reform liksom den engelska bör ta sikte på den inre dräkten, ej på den yttre. Han vidrör här en fråga, som tydligen var ömtålig även i Sverige, "innoth sjelva det svenska lägret är en stridspunkt mellan för mig synnerligen dyrbara vänner". Dietrichson höll emellertid 1887 sina föredrag, både i Stockholm och Norrköping, och behållningen skänkte han till reformföreningen.

Den som i praktiken arbetade för reformrörelsen i Oslo var fröken Johanne Biörn, som hade mönster och modeller till salu. Hon annonserade och propagerade, fick planscher av turistdräkter och andra nyheter från Stockholm, berättade om doktor Edvard Bulls föredrag och ägnade hela sin tid åt saken. Skoldräktens mönster delades ut i alla Oslos skolor, och möten höllas med mödrarna. Norsk kvindesagsforening intresserade sig tidigt för reformen och i dess tidskrift *Nylænde* avbildas 1886 en norsk turistdräkt, enligt samma grundsnitt som den Bloomerska. En stor manufakturfirma i Oslo utställde turistdräkten med dess turkiska benkläder och blusliv med skört; den såg helt "malerisk" ut.

Norges egen dräktreformator blev emellertid fröken Kristine Dahl, som efter långa resor i Amerika helt gick in för

dräktreformen. Hennes typklänning faller löst med mjuka Watteauveck i ryggen. Hon kom till Stockholm 1896 och fick sina modeller saluförda hos firman K. M. Lundberg vid Stureplan. Den sköna Kristine Dahl väckte stort uppseende och hennes klänningar blevo en modesak. Hon höll föredrag och demonstrerade där sina underkläder, först en trikåchemisett, hög i halsen och helt täckande armar och ben, sedan en urringad bomullskemisett och så den delade kjolen. I stället för livstykke bars ett bröstband och en sele för kjolen. De båda reformdräkternas förtjänster diskuterades av allmänheten, läkarna och pressen men i så skarpa ord, att fröken Dahl drog sig tillbaka från ytterligare offentliga möten i Sverige. Dräktreformföreningen fann sig föranlåten att i öppet brev till Dagens Nyheter och Dagbladet uttrycka sin uppskattning av Kristine Dahls oegennyttiga och mångåriga insatser till förmån för en sund och praktisk klädedräkt för nutidskvinnan.

I Danmark var det Dansk Kvindesamfund som utgav en reformdräktbroschyr, *Om Sundheden og Kvindedrægten* av J. Frisch, med förslag till dräktplagg. Här återfinner man andra variationer av den svenska dräkten, jämsides med det danska förslaget. På den Nordiska Konst- och Industriutställningen 1888 utställdes fem dräkter efter en tävlan, utlyst i de nordiska länderna: sportdräkten kom från fröken Biörn i Norge. I Sverige ansågs den alltför avancerad, vilket är svårt att förstå i våra dagar, och nya förslag skickades mellan Oslo, Köpenhamn och Stockholm. I Köpenhamn användes dock redan i början av 1860-talet skridskodräkter av helt Bloomersk karaktär, men modet glömmer fort...

I Finland spreds reformrörelsen med Finsk Kvinnoförening som förmedlare, föredrag och utställningar hölls i flera städer och i Helsingfors fanns en mönsterdepå. Det var den finska kvinnoföreningen som med sin något modererade skoldräkt fick stora silvermedaljen av Ryska Hygieniska Sällskapet i Petersburg 1893. År 1887 beskrives från Helsingfors tre lyceer hur pojkarna gymnastiserade i sina vanliga kläder och flickorna i Bloomer-dräkter.

Den tyska reformdräktrörelsen kom senare än den svenska,

om man bortser från doktorerna Jägers och Lahmanns propaganda. Det var vid 1800-talets slut som Allgemeine Verein für Verbesserung der Frauenkleidung med tysk grundlighet började sitt arbete, som pågick ännu när det första världskriget bröt ut. Man känner igen grundprogrammet, men klänningarna ha anpassats efter Jugendstilen. Även för dockdräkten fanns en reformrörelse, som härigenom tidigt ville påverka barnasinet i rätt riktning! Klänningar i empirestil finnas upptagna jäm-sides med andra nyheter i dammodet i tidens modejournaler, t. ex. Allers mönstertidning från 1900-talets början. Det är svårt att se någon större skillnad mellan dessa reformdräkter och modedräkterna, de förra ha litet högre placerad midja och ett rakare, mera helskuret snitt — de äro dock tydligt präglade av sin tids mod och fingo dela detta mods öde att i sinom tid överges för nya stilideal.

Redan i den amerikanska boken om dräktreformen finns önskemålet om en fotfri dräkt markerat, ett stycke som dock icke avtrycktes i den svenska upplagan. 1894 tog fru Hanna Palme upp frågan, men Reformföreningen ansåg inte tidpunkten lämplig. Initiativet kom tre år senare från ett annat håll. I professor Johan Erik Cederbloms hem på Djursholm hade damerna tidigare följt med reformrörelsen, de hade en tid burit reformdräkt, använt reformliv i stället för snörliv och låtit barnen bära breda, hygieniska skodon. Senare hade de återvänt till modedräktens långa släpande kjolar, som måste borstas rena och förses med nya kantband då dessa nöts ut. Det var ett ständigt arbete att hålla kjolen ren och kanten hel. De som ej kunde stå ute i det fria och borsta sina kjolar, stodo i förstugorna eller i köken. Så en kväll 1897 hölls en sammankomst i hemmet med vänner och bekanta i avsikt att verka för införande av korta promenadkjolar.

När reformföreningen hörde talas om professorskan Maria Cederbloms och om fröken Gerdas intresse, kallades dessa till nästa sammanträde, och nu uppgjordes stora planer. Läkarsällskapets lokal förhyrdes, fru Palme åtog sig lokalhyran, och ett offentligt möte utlystes för att diskutera en kortare promenad- och vardagsdräkt. Gerda Cederblom — sedermera un-

der många år amanuens vid Nordiska museet — höll inledningsföredraget, och sedan följde diskussion. Tillslutningen blev så stor att folk stod utanför i trapporna och journalisterna ej kommo in. Mötet upprepades därför i hotell Continental. Och nu fick pressen sitt tillfälle, som sannerligen ej försatts. Den släpande långa kjolen var ett tacksamt objekt både för reformatorer och skämtare, bild 11. Det ansågs ej fint att ständigt hålla upp kjolen, den skulle släpa i damm och smuts, det var inte svårt att påvisa hur ohygieniskt detta var. Det hjälpte inte att en och annan försvarade sig med att de använde tvättbar vaxtaft till skoning istället för velourband. En dam kunde ej böja sig fram utan att lyfta på klänningen, en hand var ständigt upptagen av kjolen, både i trappor och på ojämna vägar. Man påtalade smittorisen, tuberkulosens spridning, eldfaran, om en rykande cigarrstump låg i vägen etc. — Nej, kjolen borde sluta 10 cm från marken, då kunde kvinnan röra sig obehindrat och dräkten blev bekväm. En herre tänkte genast på den besparing av tyg, som kunde göras, och hur dessa pengar borde användas till Norrlands fasta försvar. Den allvarligaste invändningen var att, då nu skorna blevo synliga under kjolkanten, dessa måste bli snyggare och dra större kostnad. I stort sett blev man emellertid enig om nyttan av en reform, och alla som ville övergå till den nya kjollängden och arbeta för den skrevo sina namn på särskilda listor.

Den som genast tog fasta på detta nya problem var Artur Hazelius, som omedelbart skrev en av sina berömda små orderlappar till Malin Kistner på museiavdelningen vid Drottninggatan och därvid också framlade sina erfarenheter från Skansen: "Du skall idag söka mäta samtliga kullors i staden kjolar, d. ä. kjolens avstånd från golvet. Hildur Möller har här utfört det intressanta uppdraget. Höjden här växlar emellan 7 och 15 cm. Den som har kortaste kjolen får ett pris av 2 ägg. Den närmast andra priset med 1 ägg. — Vore högeligen intressant om vi nästa år, kunde få mäta amanuensernas promenadkjolar! Hoppas ni läst mötesreferaten." — Föga anade han väl då att Gerda Cederblom skulle bli en av dessa amanuenser och att hon hela livet igenom troget skulle komma att bära sin kjol

Bild 11. Promenaddräkt,
modebild från Johan V.
Löfgren i Stockholm för
säsongen 1896—97.

10 cm från golvet. Men andra mera flärdfulla amanuenser gingo opåverkade vidare i sina släpande dräkter, så länge modet det föreskrev.

Längst satte denna kjollängd sina spår i hovets föreskrifter om lämplig kjollängd och i de likaså av drottning Sophia fastställda normerna för Sophia-hemmets sjuksköterskedräkt.

I dräktreformrörelserna ha blandats många olika bevekelsegrunder, de medicinska, de sociala, de estetiska och kanske

först och sist kvinnosaksproblemen. Frågorna ha många gånger fått underliga proportioner och man kan le åt somliga episoder. Men det är ingen tvekan om att reformrörelserna gjort mycken positiv nytta och sopat bort gammal slentrian. De äro dessutom ett stycke kulturhistoria från det nittonde århundradet och belysa på ett intresseväckande sätt tidens dräkthistoria.

KÄLLOR:

Bland otryckta källor, som använts för denna undersökning, kunna nämnas: Dräkthereformföreningens protokoll, brev, handlingar och mönster (i Fredrika-Bremer-Förbundets ägo). — Nya Iduns protokoll. — Handarbetets vänner protokoll. — Fru Gurli Linders efterlämnade papper ang. dräkthereformrörelsen (i Nord. mus. arkiv). Härtill kommer en serie anonyma broschyrer av svenskt och utländskt ursprung, bland vilka följande på svenska: Reformdräkten, En bok för kvinnor skriven af kvinnor, 1885. — Meddelanden till allmänheten ang. reformdräkten, 1886. — Svar på frågor ang. reformdräkten, 1886. — Den kvinnliga klädedräkten, 1898. Vidare artiklar i tidskrifterna *Helsovännen* och *Dagny* samt i *Ny svensk tidskrift* 1886. Följande småskrifter behandla reformdräkten: Karolina Widerström, *Den kvinnliga klädedräkten*, Sthlm 1893. — Emil Nilsson, *Våra kläder*, Sthlm 1885. — Leon. Lindgren, *Om hyllebeklädnaden enl. prof. doktor G. Jægers system*, häfte 1—2, Sthlm 1881—82. — Diskussion över Dräkthereformföreningens modeller, särtryck ur Svenska läkaresällskapets förhandlingar 1887. Andra källor äro: L. Dietrichson, *Moderna och dräkthereformen*, Sthlm 1887. — Artiklar i *Nylände* 1887—89 och *Husmoderen* 1890. — *Priskurant å Kristine Dahls rationella underkläder*, Sthlm 1896. — J. Frisch, *Om Sundheden og Kvindedragten*, Köpenhamn 1887. — Artiklar i *Kvinden og Samfundet* 1887—89. — Axel Hansen, *Om Chlorosens, den ægte Bleksots, Optraeden i Europa*, Köpenhamn 1926. — Ethel C. Gale, *Hints on Dress*, New York 1872. — *Dress and Health or How to be strong*, Montreal 1876. — Mrs O. P. Flynt, *Manual or Hygienic Modes of Under Dressing for Women and Children*, Boston 1882. — Artiklar i tidskriften *Dress*, New York 1887—89. — *The Viscountess Haberton, Reasons for Reform in Dress*, London. — Artiklar i *The Rationall Dress Society Gazette*, London 1887—89. Förutom dessa arbeten ha anlitats: Louisa M. Alcott, *Rosa eller de åtta kusinerna*, Sthlm 1876. — Max von Bochn, *Bekleidungskunst und Mode*, München 1918. — Karl Bonde, *Farväl, gamla tider*, Sthlm 1945. — Fredrika Bremer, *Hemmen i den Nya världen I—III*, Sthlm 1853—54. — Elisabeth McClellan, *History of American Costumes*, New York 1937. — G. Hertzman-Ericson, *Fönstret mot allén*, Sthlm 1947. — M. Huss, *Om Sveriges endemiska sjukdomar*, Sthlm 1852. — Ellen Key, *Anne Charlotte Leffler*, Sthlm 1893, och *Barnens århundrade*, Sthlm 1900. — Gurli Linder, *Sällskapsliv i Stockholm på 1880- och 1890-talen*, Sthlm 1918. — Bellamy Partridge, *As we were*, New York 1946. — R. Broby-Johansen: *Omrids af modens historie*, Köpenhamn 1947. — Tidningsartiklar om fru Kristine Dahl-Troye.